

V: *Šentviško tisočletje 1000 let Župnije Šentvid pri Stični: znanstvena monografija*. Šentvid pri Stični: Župnijski urad, 2017, str. 39–53.

Boris Golec

Šentvid pri Stični – ugasli srednjeveški trg

Šentvid pri Stični je eden tistih krajev na Kranjskem, ki so v poznem srednjem veku postali trg, nato pa so trške atribute še pred koncem srednjega veka oziroma na prehodu v novi vek izgubili in zdrsnili na raven navadne vasi. V dveh primerih se je to zgodilo zaradi prenosa trške naselbine na drugo lokacijo, pri Ložu že v 14. in pri Višnji Gori v 15. stoletju. Oba trga sta nato v sedemdesetih letih 15. stoletja dobila mestne pravice, naselji na prvotni lokaciji pa sta se transformirali v vas z zgovornim imenom Stari trg.¹ V spodnjem delu Kranjske srečamo enak toponim oziroma mikrotoponim še pri treh nekdanji trgih. Prvi je Stari trg ob Kolpi, nekoč Stari trg v Poljanah, kjer presenetljivo sploh ni šlo za ugasle trške pravice, saj je prav ta trg edini v deželi vse od začetka 15. stoletja do konca 18. stoletja ohranjal in dajal potrjevati svoj skromni trški privilegij. Vendar pa širša okolica, med drugim tudi Valvasor, zaradi njegove ruralne narave v njem ni več prepoznavala trškega naselja.² Drugačna je zgodba dveh trgov na severozahodu Dolenjske, Trebnjega in Šentvida pri Stični, ki sta na prehodu v novi vek ugasnila zaradi bližine novonastalega mesta in s tem povezane premočne konkurence. Trebnje, današnji Stari trg, je izgubilo boj z Novim mestom,³ Šentvid pa z Višnjo Goro.

Šentviška posebnost med vsemi navedenimi je ta, da za trg ni veljalo celotno naselje, ampak samo tisti njegov del, ki je spadal pod gospostvo Višnja Gora in ga še danes poznamo pod imenom Stari trg. V pričujoči obravnavi bomo med drugim skušali odgovoriti na vprašanje, kdaj je trški status Starega trga dokončno ugasnil, in slediti reliktom nekdanjega trga v poznejšem času.

Mikrotoponim Stari trg se je kot naslednik nekdanjega trga ohranil za osrednji del kraja, za sklenjeno pozidano tržno ulico ob cerkvi sv. Vida in za njeno zaledje, kar po mnenju J. Pirkovič govori v prid tezi, da Šentvid ni bil navadna vas, temveč naselje s staro tržno pravico.⁴ Tloris kraja sestavljajo tri ključne sestavine: na vrhu vzpetine župnijska cerkev s pokopališčem, tik pod njo v smeri vzhod–zahod tržna ulica, ob kateri stojijo trške hiše, na severovzhodnem pobočju vzpetine nad Šentviškim potokom pa so v bolj naključno razporejeni gruči postavljene kmečke domačije. Ob tem je Pirkovičeva postavila tudi domnevo o časovnem zaporedju nastanka omenjenih treh prostorskih delov Šentvida: najstarejše je naselbinsko jedro z gručasto vaško zasnovo, ob njem je v času organiziranja oglejskih pražupnij zrasla cerkev sv. Vida, kot zadnja pa je sledila obzidava tržne ulice. Slednja kaže kot urbani element naselja v zasnovi nekaj posebnosti: na tržno ulico vezana parcelacija ni tako pravilna oziroma proti pričakovanjem ni sestavljena iz lamelne parcelacijske mreže, značilne za srednjeveška mesta in trge. Takšna zasnova šentviškega Starega trga daje slutiti, da je bila naselbina, natančneje njen trški del, sicer zastavljena kot

¹ O Ložu: Šumrada, nekaj iz srednjeveške zgodovine, str. 32–35; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 96–98. O Višnji Gori: Golec, Nova spoznanja, str. 106–112.

² Golec, Trgi, ki jih ni bilo?, str. 596–600.

³ Golec, Dolenjska mesta in trgi, str. 391–392.

⁴ Pirkovič–Kocbek, Šentvid, Stična in Ivančna Gorica, str. 68.

bolj pravilno zasnovan kraj trškega značaja, da pa njena izgradnja ni bila speljana do konca, da je Stari trg pač zakrnel, še preden se je prav razmahnil.⁵

Nastanek, vzpon in zaton trga

Vzpon in zaton šentviškega „prifarnega“ trga sta bila sicer vseskozi neločljivo povezana z razvojem bližnjega trga Višnja Gora, od leta 1478 mesta. Kot eno ključnih se postavlja vprašanje, kateri od obeh trgov je nastal prej in kako sta lahko navzlic tolikšni bližini in skupnemu zemljiškemu gospodu soobstajali dve trški naselbini. Vse kaže, da se šentviški trg v virih ne pojavlja prvi po naključju – prvič je izpričan leta 1326 – ampak je bil tudi dejansko starejši od višnjegorskega, današnjega Starega trga pri Višnji Gori, o katerem ni zanesljivih pričevanj pred letom 1386.⁶ Kot sedež pražupnije je imel Šentvid precej ugodnejše pogoje za razvoj v sejemsko in tržno središče, v čigar senci je ob glavni prometnici med Ljubljano in Dolenjsko šele pozneje začelo rasti trško naselje pod gradom Višnja Gora, prav tako pod pokroviteljstvom višnjegorskega gospostva. Začetki tamkajšnje predurbane naselbine so sicer zanesljivo precej starejši od prve omembe in so povezani z mitnico, izpričano prvič med letoma 1232–1246.⁷

Šentviški trg je že ob nastanku spadal v gospostvo in deželsko sodišče Višnja Gora. Skupaj z gospostvom je bil od 13. stoletja naprej deželnoknežji, a je v stoletju med Otokarjem II. († 1278) in izumrtjem istrske veje Goriških grofov (1374) spadal med posesti slednjih.⁸ V vrsto njihovih fevdnikov lahko uvrstimo tudi Vulfinga iz Šentvida, sina Kunleina Šumperškega, ki ga pozna listina iz leta 1333.⁹ Ob pojavitvi trga v pisanih virih so bili torej njegovi neposredni zaščitniki t. i. šentviški, vrhovni pokrovitelji pa Goriški grofje, medtem ko so mu po sredi 14. stoletja močno nasprotovali kranjski deželni knezi Habsburžani, ustanovitelji Novega mesta (1365).

Začetki šentviškega trga so tako kot pri večini trških naselij zaviti v meglo. Navedba stiškega kronista Pavla Puclja iz leta 1719, po kateri naj bi že leta 1140 obstajal "oppidum Sancti Viti" je zaradi pozne dokumentiranosti močno vprašljiva¹⁰ in je bila pozneje večkrat predimenzionirana z razlago, da je šlo že tedaj za "trški kraj".¹¹ Otipljivejša sled že obstoječega trškega naslova je regist listine neznane vsebine, domnevno iz leta 1326, kjer je med pričami naveden prvi šentviški tržan: "Albrecht der Bürger zu St. Veit".¹² Sedem let pozneje ni o obstoju trga nikakršnega dvoma. V prepisu kupoprodajne pogodbe, prej omenjene listine iz leta 1333, nastopa v vlogi prič poleg šentviškega župnika in treh bratov Glogoviških namreč kar pet tržanov: "Andre der amman, Hainzel der Magerli, Vlrich vnd Herle Dyial (?) vnd Albrecht die burger ze Sand Veith".¹³ Od tega so trije znani iz domnevno

⁵ Prav tam, str. 69.

⁶ O prvih omenbah obeh trgov gl. v nadaljevanju.

⁷ Golec, Nova spoznanja, str. 108. O mitnici: Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 122.

⁸ Otorepec, Ob 500-letnici, str. 278.

⁹ Arhiv cistercijskega samostana Stična, Prepisi listin, 1333 IV. 24., s. 1. (po prepisu Boža Otorepca: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Centralna kartoteka slovenskih listin).

¹⁰ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, 148r, P. Pucelj, Idiographia, Prima Synopsis, pag. 6. Prim. Grebenc, *Gospodarska ustanovitev*, str. 11, št. 2; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 60. – Izraz "oppidum" je v 18. stoletju lahko pomenil tudi (večje) vaško naselje, vendar se zdi, da ga je Pucelj za Šentvid zavestno uporabil zaradi védenja o nekdanjem trgu. Na drugem mestu ga je navadel pri krajevnem izvoru opata Janeza Anžlovarja iz prve polovice 17. stoletja (Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 514).

¹¹ Prim. Črnologar, Dorf St. Veit, str. 135; S. Mikuž, *Umetnostnozgodovinska topografija*, str. 349; Pirkovič-Kocbek, Šentvid, Stična in Ivančna Gorica, str. 68.

¹² Grebenc, *Gospodarska ustanovitev*, str. 55, št. 156.

¹³ Arhiv cistercijskega samostana Stična, prepisi listin, 1333 IV. 24., s. 1. (po prepisu Boža Otorepca: ZRC SAZU, ZIMK, Centralna kartoteka slovenskih listin). Prim. Grebenc, *Gospodarska ustanovitev*, str. 58, št. 175.

sedem let starejše listine. Tisti del Šentvida, ki je spadal pod gospostvo Višnja Gora, je torej vsekakor veljal za trg že v prvi tretjini 14. stoletja, vsaj del njegovih prebivalcev pa je nosil naslov tržanov.

Sredi 14. stoletja se nam Šentvid kaže tudi kot pomemben sejemski kraj. Meščanski trgovci iz Ljubljane so se namreč leta 1360 s prošnjo obrnili na vojvodo Rudolfa IV. Habsburškega, naj prepove sejme, ki so se začeli ob nedeljah in praznikih po končani božji službi okoli šentviške cerkve. Rudolf je sejme resnično prepovedal, in to ne le v Šentvidu, temveč sploh po kmetih, in sicer z utemeljitvijo, da smejo trgovati samo mesta in trgi.¹⁴ Prepoved šentviškega sejma ni bila naperjena le proti kmečki trgovini, temveč je spadala v sklop ukrepov, ki so nekaj let pozneje pripeljali do ustanovitve Novega mesta (1365) kot glavnega cilja Rudolfovih političnih in gospodarskih stremeljenj na Dolenjskem.¹⁵ Rudolfovo nepriznavanje trškega naslova goriškemu Šentvidu je v tem kontekstu tem laže razumljivo.

Tako kot Šentvidu so se v istem času začeli pisati slabši časi sosednjemu trgu Trebnje. Ta je bil po nastanku sorodnega tipa kot Šentvid, saj se je razvil ob isti prometnici, prav tako blizu sedeža pražupnije in približno ob istem času. Ko se leta 1335 prvič omenja, tj. le malo za Šentvidom, nastopa že kot razvita trška naselbina.¹⁶ Za oba trga, nastala na sicer svetnih tleh tik ob prastarih središčih trgovske menjave, je poleg sorodnih korenin značilna tudi podobna usoda zamrtja še pred koncem srednjega veka. Potem ko sta se kot mesti dvignila Novo mesto in Višnja Gora, na prometni poti med Novim mestom in Ljubljano preprosto ni bilo več prostora za nobeno drugo uspešno trško naselbino, toliko manj, če je zanjo ob spremenjenih okoliščinah zmanjkalo ustreznega mesta v deželno knežjih političnih načrtih.

Šentvid se po prvih omembah tržanov v prvi tretjini 14. stoletja omenja kot trg le še nekajkrat. Leta 1386 naletimo nanj v listini, s katero je avstrijski vojvoda Leopold III. Habsburški dovolil Katarini Celjski, vdovi po grofu Albertu III. Goriškem, in njenemu drugemu možu Ivanu (Hansu) Waldenburškemu, da grofom Ortenburškim zastavita razne posesti na Dolenjskem. Te so Habsburžani leta 1374 podedovali po omenjenem Goriškem grofu, Katarina pa jih je imela pravico uživati do svoje smrti. Med posestmi se skupaj z gradom Višnja Gora, njegovim deželskim sodiščem in mitnico omenjajo tudi trije trgi na tleh višnjegorskega gospostva: Višnja Gora, Litija in Šentvid pri Stični (*die vest der march Vichselberg mit dem lantgericht und der muth und zwen margt Luthy und ze Sant Vyd, da darzû gehoerent*).¹⁷

Novi gospodarji grofje Ortenburški in po letu 1418 njihovi nasledniki grofje Celjski so bili šentviškemu trgu najbrž bolj naklonjeni kot Habsburžani, vendar za to skoraj polstoletno obdobje, ki se konča leta 1431, ne poznamo nobenih konkretnih dogodkov niti omemb trga. Omenjenega leta so Celjski del svojih posesti, med drugim tudi gospostvo Višnja Gora izročili oziroma vrnilo deželnim knezom Habsburžanom. Tudi v tej listini sta omenjena trga Litija in Šentvid, začuda pa ne višnjegorski trg,¹⁸ ki je bil že takrat od obeh občutno močnejši in pomembnejši. Nekaj let mlajši popis deželno knežjih prihodkov za leti 1438–1439, v katerem navedeni trije trški kraji sicer niso izrecno označeni kot trgi, izkazuje namreč večkratno premoč prihodkov Višnje Gore nad prihodki drugih dveh trgov. Skromni davčni odmeri Šentvida (1 funt, 5 šilingov, 15 pfenigov) in Litije (1 funt, 5 šilingov, 28 pfenigov) se

¹⁴ Listina 1360 II. 20., Gradec, objavljena v: *Gradivo za zgodovino Ljubljane*, s. p. Prim. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 411.

¹⁵ Gestrin, *Trgovsko prometni položaj*, str. 132.

¹⁶ Golec, *Dolenjska mesta in trgi*, str. 391–392.

¹⁷ Listina 1386 april 26., Brugg im Aargau, v: Hauptstaatsarchiv Stuttgart (HStAS), B 23 (Vorm. Österreichische Landesstelle II B Landvogtei), U 144. Povzeto po delni objavi listine v: Hruza, *Die Herren von Wallsee*, str. 378, op. 278.

¹⁸ Listina s. d., pred 4. marcem 1431 v: Tiroler Landesarchiv, Innsbruck (TLA), Fridericiana 31/1. Fotokopija listine je v posesti avtorja in v zapuščini Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU. Objava regesta: Kovač, *Beiträge zur Geschichte Krains*, str. 163.

lahko komajda merita z več kot petkrat višjo davčno obremenitvijo Višnje Gore (10 funtov pfenigov).¹⁹ Višnjegorski trg je prav v tem času doživel pomembne spremembe: predstavitev na novo, varnejšo lokacijo pod gradom (pred letom 1450) in pridobitev prvih privilegijev, ki so vodili k dokončni pravni transformaciji iz trga v mesto (1478). Iz leta 1441 imamo najzgodnejše pričevanje o izoblikovani skupnosti višnjegorskih tržanov in njenem pečatu, leta 1444 je deželni knez Friderik Habsburški, poznejši cesar, potrdil trgu »stare pravice (!), kot jih imajo druga mesta in trgi na Kranjskem«, leta 1461 pa mu je, zdaj že kot cesar Friderik III., podelil lastno pomirje (sodno območje) in pravico do volitev lastnega trškega sodnika ter mu dal v zakup mitnino na območju celotnega deželskega sodišča Višnja Gora razen v Suhi krajini.²⁰ Friderikova „mestna ustanovna listina“ iz leta 1478 je Višnji Gori tako prinesla dejansko samo potrditev že obstoječega stanja.²¹

[SLIKOVNA PRILOGA 1]

Trg Šentvid v višnjegorskem urbarju iz leta 1460 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 123, I/70a, urbar gospostva Višnja Gora 1460, fol. 16v).

S tem je Višnja Gora svojega soseda, šentviški trg, občutno prehitela ne le po stopnji pravic, ampak tudi v gospodarskem in demografskem pogledu. Trije trgi na tleh višnjegorskega gospostva so po urbarju iz leta 1460 izkazovali naslednje posestno stanje: Višnja Gora je štela 51 in četrt oštatom (*hofstet*) ali domcev, Litija 30 in Šentvid (*Der Markht zw Sannt Veit*) samo 16. Vsak trg je od oštata plačeval različno visok dvorni činž (*hofzins*): Višnja Gora po 21 pfenigov, skupaj 4 funte pfenigov, 3 šilinge in 27 pfenigov, v Litiji so vsakemu oštatu odmerili 30 pfenigov, kar je nanese 2 funta pfenigov in 5 šilingov, oštatom v Šentvidu pa 14 pfenigov in tako skupno le 1 funt pfenigov, 3 šilinge in 6 pfenigov. Tudi višina običajnega davka (*gewondlich stewr*) je bila pri trgu Višnja Gora z 12 funti in 64 šilingi neprimerno višja od davčne odmere v Litiji (2 funta, 60 pfenigov) in Šentvidu (okroglo 2 funta), a je treba upoštevati, da so pri Višnji Gori upoštevali tudi pet nekdanjih hub (kmetij), zdaj spremenjenih v gmajno.²²

Šentvid drugače kot Višnja Gora ni bil deležen nobenih deželnoknežjih ugodnosti, ampak ravno nasprotno. Listina o „povzdignitvi“ Višnje Gore v mesto, izdana 9. julija 1478 v Gradcu, je za tri letne sejme, ki so se doslej odvijali v šentviški župniji, velevala, naj se skupaj z vsemi pravicami in svoboščinami prenesejo v Višnjo Goro (*die drey kirchtag in sannt Veyth pharr bey Sittich so vormals daselbs gehalten worden*).²³ S tem je bil zadan neposreden udarec Šentvidu, kjer se je odvijal vsaj eden od omenjenih treh sejmov.

Iz časa malo pred tem imamo tudi ključno pričevanje o upravnem položaju šentviškega trga pred nastankom višnjegorskega mesta. Gre za listino z datumom 2. januar 1475, hkrati zadnji dokument svetne narave, v katerem Šentvid še nastopa kot trg. Listina, ki sta jo pečatila višnjegorski trški sodnik in svet (*den Richtar vnd ratt czu beychsselbergk*), priča o upravni nesamostojnosti Šentvida, četudi v slogu pisarniške prakse govori o šentviških trških pravicah (*markhtrecht czu Sand vaytt*). Izstavila jo je neka Doroteja iz Šentvida, hči pokojne Uršule (*Dorothea Vrssulln czu Sand vaytt Säligen tochter*). Predmet je zastavitev njive, s katero lahko novi imetnik razpolaga v moči deželnega prava in šentviških trških pravic (*land vnd markhtczrecht czu Sand Vaytt*), sodi pa višnjegorski oskrbnik oziroma

¹⁹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 101, urbar gospostva Kamnik–Stari grad in nekaterih drugih deželnoknežjih posesti 1436–1439, fol. 17. Prim. Otorepec, Ob 500-letnici, str. 278, 280.

²⁰ Otorepec, Ob 500-letnici, str. 280–282; Golec, Nova spoznanja, str. 108–111.

²¹ Otorepec, Ob 500-letnici, str. 283.

²² ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 123, I/70a, urbar gospostva Višnja Gora 1460, fol. 16v.

²³ Izvirnik listine na pergamentu je bil konec 19. stoletja še shranjen v mestnem arhivu v Višnji Gori. Po objavi: Mauring, Utemeljitev mesta, str. 31.

tisto gospostvo in sodišče, pod katera bi v bodoče prišlo njeno imetje.²⁴ Konrad Črnologar (1900) je na podlagi te listine prvi ugotovil, da je šentviški trg pripadal gospostvu in deželskemu sodišču Višnja Gora, da ni imel ne trškega sodnika in sveta ne pravice pečatenja.²⁵ Dejstvo, da je Doroteja za pečatenje listine prosila višnjegorskega trškega sodnika in svet, kaže na čedalje večji pomen Višnjjanov kot overiteljev in na verodostojnost njihovega trškega pečata (*marktinsigl*), saj je Šentvidčanka Doroteja s tem obšla svojo zemljiško gosposko.²⁶ Šentviškemu tržcu torej ni uspelo razviti lastne trške uprave, ki jo je tudi višnjegorski trg dobil razmeroma pozno.

Iz skromnega listinskega in urbarskega gradiva izhaja, da deželni knez kot zemljiški gospod Šentvidu v nasprotju z Višnjo Goro ni omogočil oblikovanja lastne trške avtonomije. Sklicevanje na šentviške trške pravice (1475) je zadevalo le običajno pravo v naselbini s trškim naslovom, ne pa kakšnih zapisanih podeljenih posebnih pravic, kot jih je leta 1444 dobil trg Višnja Gora. Hkrati z zatonom šentviškega trga je poniknila celo občina tržanov, ki jih sicer zasledimo samo v prvi polovici 14. stoletja.

Med obeležji šentviške tržne naselbine moramo posebej izpostaviti sejme. Od treh letnih sejmov ali proščenj v šentviški župniji, za katere izvemo leta 1478,²⁷ se je najmanj eden odvijal v samem Šentvidu. Precej verjetno je, da je imel Šentvid še v 15. stoletju tudi tedenski sejem, ki so ga uvedli pred letom 1360 ob nedeljah in je bil tega leta formalno odpravljen. Spomin na tedenske sejme je živel še dolgo, saj sta šentviški vikar in stiški opat leta 1591 trdila, da so Šentvidčani nekoč že imeli tak sejem in ga nato opustili po nekem požaru.²⁸ Ogenj je bil sicer večni in v raznih prošnjah najpriročnejši razlog vseh nadlog, ki mu že zato ne gre pripisovati večje teže.

Črnologar je prav tako prvi opozoril, da je v listinah omenjeni trg Šentvid le vzhodni del vasi, in sicer t. i. Stari trg, tisti, ki ni bil v cerkvenih rokah.²⁹ Vaško jedro kraja in cerkveni kompleks fizično sicer nista bila ločena od trga, a ju je od njega delila pripadnost različnima zemljiškima gospodoma: domači cerkvi oziroma višnjegorskemu gospostvu.

Pri cerkvenem delu Šentvida je, kot že rečeno, šlo za podložno posest tako župnije kot stiškega samostana. O srednjeveški dediščini samostanskega dela kraja bi mogel najbolj neposredno pričevati najstarejši ohranjeni stiški urbar iz leta 1505, ko ne bi bil odtrgan ravno list s Šentvidom (*St. Veit*). Tako so v urbarju popisani le trije oštati, M. Grebenc pa glede na poznejši urbar ugotavlja, da v kraju ni moglo biti kaj več kot sedem posestnikov.³⁰ Skupaj s 16 višnjegorskimi oštati leta 1460 bi se torej število šentviških hiš v drugi polovici 15. stoletja vrtelo med 20 in 25, vendar mednje niso všteti podložniki domače župnije, katerih števila ne poznamo vse do srede 17. stoletja.

[SLIKOVNA PRILOGA 2]

²⁴ NŠAL, NŠAL 101, Zbirka listin, 1475 I. 2., s. 1. Objava: Črnologar, Dorf St. Veit, str. 137–138.

²⁵ Črnologar, Dorf St. Veit, str. 136. – Na podlagi Črnologarjeve objave listine je prišel S. Mikuž do napačnega sklepa, da je trg upravno in sodno pripadal višnjegorskemu trgu (S. Mikuž, Umetnostnozgodovinska topografija, str. 349).

²⁶ Višnjegorsko mesto je denimo leta 1517 pečatilo tudi kupno pismo precej imenitnejšega kupca, stiškega opata Urbana (Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 308).

²⁷ Listina 1478 VII. 9., Gradec, objavljena v: Muring, Ustanovitev mesta Višnje Gore, str. 31. Prim. Otorepec, Ob 500-letnici, str. 283.

²⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 65, I/37, lit. S XXI–7, s. d. (prezentirano 27. 4. 1591). Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 450.

²⁹ Črnologar, Dorf St. Veit, str. 135.

³⁰ ARS, AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična, Spisi, fasc. 4, urbar samostana Stična 1505, s. p. (VII. urad, St. Veit). Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 297; Grebenc, *Gospodarska ustanovitev*, str. 111.

Listina iz leta 1475, zadnji dokument svetne narave, ki potrjuje obstoj šentviškega trga (NŠAL, NŠAL 101, Zbirka listin, 1475 I. 2., s. 1.).

Proces zaustavitve razvoja trga je potekal vzporedno z vzponom Višnje Gore. Ta je leta 1461 še kot trg dobila od cesarja Friderika III. v časovno omejeni zakup mitnino v trgu in deželskem sodišču Višnja Gora, torej tudi v Šentvidu, nakar je zakup s permanentnim podaljševanjem ostal v rokah Višnjakov skoraj dve stoletji in pol.³¹ Dajanje mitnine v zakup je konkretno pomenilo, da so gosposčinske pobiralce sejemske mitnine zamenjali pobiralci iz višnjegorskega trga oziroma mesta. Pomenljivo je, da se Šentvid v svetnih dokumentih zadnjič omenja kot trg leta 1475, samo tri leta pred povzdignitvijo Višnje Gore v mesto (1478). To dejanje cesarja Friderika III. je neposredno prizadelo tudi Šentvid, saj je t. i. višnjegorska mestna ustanovna listina med drugim določala, naj se trije sejmi (*drey kirchtag*) iz župnije Šentvid prenesejo z vsemi pravicami in svoboščinami v Višnjo Goro. Če bi določilo listine strogo spoštovali in bi bili Šentvidu s tem odvzeti vsi sejmi, bi dejansko že tedaj dokončno izgubil svoje trške funkcije, še zlasti ob ugotovitvi, da mu pred tem ni uspelo izoblikovati lastne trške uprave in pravnega statusa tržanov. Navedeno dejanje Friderika III. je bržčas največ pripomoglo k dejstvu, da po doslej znanih podatkih odtlej pri Šentvidu v svetnih dokumentih nikoli več ne srečamo trške oznake.³²

Šentvid po ugasnitvi trškega naslova

Sama opustitev uradnega naziva trg s strani njegovega zemljiškega gospoda je jasen odraz deželno knežje politike, ki je imela za prednostni cilj podpiranje novoustanovljenega višnjegorskega mesta. Ne pomeni pa nujno ugasnitve vseh dotodanjih trških funkcij. V praksi je šentviškemu trgu namreč uspelo skoraj v celoti ubraniti skromne pravice, ki so mu pripadale v drugi polovici 15. stoletja. Tako se je mesto Višnja Gora še leta 1573, skoraj sto let po pridobitvi mestnih pravic pritoževalo, da trije šentviški sejmi iz listine 1478 sploh niso bili preneseni v Višnjo Goro. Mesto je imelo nad njimi le toliko pristojnosti, da je kot zakupnik mitnine na tleh celotnega deželskega sodišča tudi tam pobiralo sejemsko mitnino.³³

Čeprav se zastavni imetniki deželno knežjega gospostva Višnja Gora niso potrudili, da bi se sejmi iz šentviške župnije v njihovo lastno škodo resnično preselili v mesto, pa so Šentvidu že zaradi zvestobe deželno knežji politiki odrekli položaj in naslov trga. Tudi potem ko je prišlo gospostvo leta 1618 v zasebne plemiške roke, najprej Mosconov in čez nekaj let grofov Auerspergov,³⁴ njegovi novi lastniki niso kazali posebnega zanimanja za nekdanji trg, s čimer bi lahko učinkovito škodili višnjegorskemu mestu, ki je bilo imetnikom gospostva sicer bolj ali manj trn v peti. Za očitno pomanjkanje interesa je gotovo več prepletajočih se razlogov. Najprej dejstvo, da je imelo mesto Višnja Gora vse do leta 1705 v zakupu mitnino na tleh deželskega sodišča in tako tudi mitnino in sejemsko pristojbino na šentviških letnih sejmih.³⁵ Poleg tega Šentvid ne bi mogel predstavljati resnega konkurenta mestu, oddaljenemu komaj kako uro hoda, še posebej, ker je spadal neposredno pod gospostvo le manjši del kraja,

³¹ Golec, Trgovski promet, str. 77–78, 94.

³² Ohranjenih je le peščica dokumentov višnjegorske gosposčinske provenience, podložniška listina pa sploh nobena, zato ni mogoče slediti procesu opuščanja trškega naslova v 15. in 16. stoletju. Iz leta 1616 je znan regist kupnopravnega pisma za "auff den alten Markht zu St. Veith ligunder Hoffstatt" (ARS, AS 781, Cistercijski samostan in državno gospostvo Stična, Spisi, fasc. 7, podložniški zapuščinski inventarji, inventar Ivana Puciherja, 22. 3. 1665).

³³ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 284, I/145, lit. W I–6, 27. 11. 1573, s. d. 1574.

³⁴ Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 533.

³⁵ Golec, *Urbarji kot vir*, str. 112.

Stari trg, ta pa se ni mogel ne širiti ne samostojno razvijati. Podpora gospodstva Staremu trgu bi namreč slej ko prej prinašala večjo korist cerkvenemu delu Šentvida oziroma župniji kot njegovemu zemljiškemu gospodu. Če bi višnjegorsko gospodstvo priznavalo trški naslov samo maloštevilnim starotrškim hišam, ne pa celotnemu naselju, bi bilo to v njegovo lastno škodo in že zaradi kompaktnosti Šentvida v praksi neizvedljivo. Še najmanj se je kakršnokoli podpiranje Šentvida na škodo mestu splačalo grofom Auerspergom, ki so postali lastniki gospodstva Višnja Gora leta 1631 in to ostali vse do zemljiške odveze 1848. Že od 16. stoletja so namreč izdatno podpirali drugega konkurenta mestu, svoj lastni trg Žužemberk ob istoimenskem gradu, sedežu posesti te veje Auerspergov.³⁶

V skladu s politiko deželnega kneza so Šentvidu enako kot zakupniki višnjegorskega gospodstva odrekli trški naslov deželnoknežji komisariji, ko so ga pri urbarialnih reformacijah obravnavali enako kot vse druge vasi. Prvi ohranjeni gosposčinski urbar po letu 1460, urbar iz leta 1566, Šentvid (*Sanct Veith*) drugače kot trg Litijo enači z ostalimi urbarialnimi naselji. Poleg tega priča tudi o njegovi demografski oslabitvi v zadnjem stoletju. Namesto 16 oštato, kolikor jih je bilo leta 1460,³⁷ srečamo zdaj samo 7 posestnikov oštato, 2 hasnovalca njiv in 3 posestnike hišic na gmajni.³⁸ Obhodni zapisnik deželnoknežje komisije sedem let pozneje, leta 1573, govori o šentviških ošetarjih in kajžarjih (*Sand Veitter Hoffsteter vnd Vndtersassen*), ki so bili dolžni opravljati tlako samo pri gradnji gradu, kadar pa te potrebe ni bilo, so morali dva dni na leto pleti ali žeti.³⁹ Da je šlo za prebivalce Starega trga (*S: Veitt im Altenmarckht vnder Sittich Hoffstetter vndt Vndtersassen*), izvemo iz urbarja leta 1578, ko je toponim Stari trg sploh prvič dokumentiran. Od sedmih posestnikov oštato je eden posedoval dva oštata, ostali pa po enega, skupno osem. Vsi ošetarji so imeli obenem tudi druga zemljišča, tako kot leta 1566 sta zabeležena dva hasnovalca njiv, medtem ko so hasnovalci hišic na gmajni navedeni, ločeno kot "kajžarji pri Šentvidu" (*Vndtersassen bey S: Veitt*), kar govori o mlajši naselitvi na srenjskem zemljišču zunaj samega kraja.⁴⁰ Časovno različen nastanek obeh skupin selišč se kaže v terminološkem razlikovanju med ošetarji – posestniki oštato na eni strani in kajžarji – posestniki hišic na gmajni.

Medtem ko se je kajžarski zaselek povečeval, je svetni del Šentvida, nekdanji trg, v naslednjih dveh stoletjih ohranjal bolj ali manj nespremenjeno poselitveno podobo. V Starem trgu (*S: Veitt im Altenmarkht vnter Sittich*) se je do leta 1619, ko je nastal nov urbar, obdržalo sedem ošetarjev z osmimi oštati in en hasnovalec njiv namesto prejšnjih dveh. Sosednja kajžarska naselbina (*Vntersassen bey S. Veit*) je nasprotno zrastle s treh hišic na deset hasnovalcev: pri treh je izrecno naveden činž od hišic (ena je bila zgrajena na novo), ki je znašal 9 krajcarjev, tj. natanko toliko kot pri petih drugih osebah brez navedene posesti in pri enem od dveh hasnovalcev oštato. Pri drugem hasnovalcu je bil činž v osnovi nedvomno enak, dejansko pa višji, ker je plačeval še od dveh vrtov. Oba gosposčinska dela Šentvida, Stari trg in kajžarski del, v urbarju pomenljivo nista navedena pri vaseh, ampak v razdelku z naslovom: "Hofsteter vnd Vntersassen".⁴¹

O urbarialni posesti v tistem delu Šentvida, ki je spadal pod Višnjo Goro, imamo nato podatke šele v urbarju iz leta 1705. V kraju (*St: Veith*) sta iz dveh oštato in drugih pripadajočih zemljišč zrasli posesti, ki so ju po novem računali kot celi hubi, poleg teh pa je obstajalo še 19 posesti, obravnavanih kot oštata (*zw ain hofstatt*). Dejansko so bile z enotnim pojmom oštata zajete posestne enote zelo različnega izvora, ležeče tako v Starem trgu kot na gmajni. Trije hasnovalci so posedovali oštata s pritklinami, eden dva oštata, trije samo

³⁶ Golec, Trg Žužemberk, str. 32, 42–43.

³⁷ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 123, I/70a, urbar gospodstva Višnja Gora 1460, fol. 16v.

³⁸ Prav tam, šk. 124, I/70a, lit. W XXIII–3, urbar gospodstva Višnja Gora 1566, s. p. (*Sanct Veith*).

³⁹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 124, I/70a, lit. W XXIII–5, s. p., 4. 7. 1573.

⁴⁰ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 134, RDA, N 205, No. 35, urbar gospodstva Višnja Gora 1578, s. p. (*S: Veitt im Altenmarckht ...*).

⁴¹ Prav tam, No. 36, urbar gospodstva Višnja Gora 1619, s. p. (*S: Veit im Altenmarkht ...*).

zemljišča, trije hišico z vrtom, sedem zgolj hišico in eden kajžo (*untersasserei*), ki jo je kot višnjegorski podložnik tisto leto prejel v dosmrtni užitek. Od okolice jih je ločila še ena temeljna razlika: namesto hubnega denarja bodisi niso plačevali ničesar bodisi dajatev od hiše (*hausgeld*).⁴²

Podobno posestno stanje beleži pol stoletja mlajši terezijanski kataster iz srede 18. stoletja. Po sumarični napovedni tabeli sta bili tedaj v Šentvidu (*St: Veith*) še vedno 2 podložni hubi, namesto oštatorv pa srečamo 20 kajzarjev (*Vntersassen*).⁴³ Kraj je bil tokrat prvič imenovan vas (*Dorff St: Veit*), njegov višnjegorski del pa je imel dejansko le 15 posestnikov. Eden je posedoval 2 hubi in 2 kajži (*untersass*), eden 3 kajže, eden 4 in dvanajst po eno.⁴⁴ Starejša posestna enota oštat, značilna za Stari trg, se je pod imenom "untersass" v pravnem oziru povsem izenačila z mlajšo kajžo, nastalo na gmajni zunaj naselja. Natančnega števila selišč v Starem trgu tako ni več mogoče ugotoviti. Nekaj let mlajši rektificirani urbar odkriva skupno 20 posestnikov, od katerih sta dva posedovala po eno izračunsko hubo, eden 2/3 hube, vsi ostali pa delež hube, ki ustreza oštatu oziroma kajži (13 kr, 1 1/3 den), pri čemer urbar ne razlikuje ne med različnima deloma naselja ne med tipom posestnih enot. Razen posestnika 2/3 hube, ki je opravljal šest dni ročne tlake, kar kaže na združitev obveznosti treh oštatorv, so imeli Šentvidčani, vključno s posestnikoma obeh hub, enotno odmerjeno tlako dva dni na leto.⁴⁵

Cerkveni del Šentvida je v istem času, sredi 18. stoletja, po številu selišč presegal svetni del, podložen gospostvu Višnja Gora. Pod t. i. "domači urad" stiškega samostana so spadale tri cele hube in dva oštata, pod šentviško župnijo pa 10 celih hub, dve polovični hubi in 29 oštatorv v rokah 26 hasnovalcev, skupno 34 podložnikov,⁴⁶ t. j. približno dvakrat toliko, kot je bilo v kraju podložnikov Višnje Gore.

Tudi sto let prej je bilo stanje domala enako. V samostanskem delu Šentvida so v letih 1653–1676 popisali tri hube in dva oštata,⁴⁷ v župnijskem urbarju iz leta 1662 pa najdemo 10 celih in dve polovični hubi ter 27 hasnovalcev 29 oštatorv, skupno 33 podložnikov. V omenjenem urbarju se župnijski del Šentvida imenuje Videm. Na drugem mestu v popisu desetih je nadalje izrecno rečeno, da je drugo ime za Videm – vas Šentvid (*am Vydem oder St: Veiths dorff*).⁴⁸

V 17. in 18. stoletju je tako Šentvid z izrazito prevlado drobne posesti – oštatorv nad hubno – močno odstopal od svoje podeželske okolice. Cerkvena podložniška posest se je stabilizirala najpozneje sredi 17. stoletja, pri čemer se samostanska posest od leta 1505 ni občutno povečala. Višnjegorske podložniške posestne enote so se za daljše obdobje številčno ustalile že pred letom 1619, ko je izpričano kajžarsko naselje na gmajni. Terezijanski kataster iz srede 18. stoletja tako odlikuje stanje, prav malo spremenjeno zadnjih sto ali celo sto petdeset let po letu 1600: pod gospostvom Višnja Gora 20 oštatorv in kajž, pod župnijo Šentvid dobrih 30 posestnih enot, od tega 12 celih in polovičnih hub ter nad 20 oštatorv, pod samostanom Stična pa tri hube in dva oštata. Z okoli 60 hišami in kajžami je tako Šentvid od srede 17. stoletja naprej konstantno dosegal ali celo rahlo presegal število domov v sosednjem

⁴² ÖStA, HHStA, FAA, A–15–123, Urbar Weixelberg 1705, s. p., (St: Veith).

⁴³ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 134, RDA, N 205, No. 4, s. d.

⁴⁴ Prav tam, No. 33/29, s. d.

⁴⁵ Prav tam, No. 34/37, 30. 9. 1757.

⁴⁶ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 101, RDA, N 12 I, No. 56, 4. 8. 1756.

⁴⁷ Prav tam, Spisi, fasc. 4, urbar domačega urada 1653–1676, s. p. (St. Veith).

⁴⁸ ARS, AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična, Knjige, knj. 17, glavni urbar župnij in njihov imenij, inkorporiranih samostanu Stična 1662, s. p. (Urbarium yber daß Pfarrhoffliche einkhomen der Pfarr St. Veith Vnter Sittich).

mestecu Višnja Gora!⁴⁹ Četudi kvaliteta stavbnega fonda bržčas ni bila primerljiva z višnjegorsko, je Šentvid v očeh sodobnikov vsekakor veljal za pomembno in veliko farno vas.

Dejstvo, da se je v nekaterih pogledih kvalitativno dvigal nad ostalim podeželjem, ni bilo toliko posledica nekdanjega trškega statusa dela naselja (Starega trga), ampak predvsem ugodnih gospodarskih dejavnikov. Župnijski in samostanski oštati in hube so, četudi ne vsi, v 16. in 17. stoletju proti plačilu kupnine postopoma pridobili kupnopравни značaj, kar je bilo za takojšnje razmere precej redko.⁵⁰ Vseskozi se kaže v kraju tudi močna socialno-premoženjska diferenciacija, ki je zaradi pojava t. i. "gospode" bližja trško-mestni kakor vaški. Tako v višnjegorskih gosposčinskih urbarjih (1578 in 1619) kot v župnijskem urbarju (1662) in župnijskih matičnih knjigah z začetkom leta 1624 se pojavljajo posamezne osebe z naslovom gospod ali gospa. Kot kažejo zlasti matične knjige, je bila šentviška „gosposka“ elita sicer številčno zelo omejena. Od prve četrtine 17. stoletja do srede 18. stoletja ne moremo za nobeno desetletje naštetih med starši in botri krščencev dosti več kot pet "gosposkih" družin.⁵¹

Značilen, v nekaterih pogledih pa morda že kar izjemen primer ugledneža je v 17. stoletju Luka Gorjup. V krstnih matičnih knjigah srečujemo njega in ženo Elizabeto redno kot botra že vse od leta 1624.⁵² Ko sta leta 1637 za tri rodove dokončno odkupila hubo v Šentvidu, katere polovica je dotlej pripadala (tastu) Jakobu Plavcu, je "gospod" Luka Gorjup tudi prvič izpričan kot čepninski prejemnik za četrti Višnja Gora in Krško.⁵³ V župnijskem urbarju iz leta 1662 je bil s celo hubo, nekdanjo Plavčevo hubo in tremi oštati daleč najpremožnejši Šentvidčan in eden od dveh z nazivom "Herr".⁵⁴ Ob smrti v začetku leta 1669 se je izkazalo, da je poleg posesti v Šentvidu premogel še eno hubo v bližnjih Butalah, mlin pri stiškem samostanu, hišo na Bregu v Ljubljani, pet vinogradov in dvorec Zavrh pri Grosupljem, ki ga je kupil leta 1644. V njegovem zapuščinskem inventarju izstopajo v razmeroma razkošno opremljeni hiši zlasti srebrnina, medeninasto posodje in pohištvo. Vse navidezno bogastvo se pokaže v povsem drugačni luči ob ugotovitvi, da je šentviški župnik kot predstavnik zemljiške gosposke razglasil, naj se določenega dne v Stični zberejo Gorjupovi upniki, ker je bilo znano, da je pokojnik poleg žene in dveh majhnih otrok zapustil precejšnje dolgove. V naslovu inventarja je Gorjup imenovan "der ehrnesster unnd fürnember Herr", priloženi dopis šentviškega župnika z omenjenim razglasom mestnim sodnikom v Višnji Gori, Novem mestu in Ljubljani pa govori o "pokojnem imetniku kupnega prava" (*mein Pfarhofflichen gewessten Khauffrehter seel*).⁵⁵ Pomenljivo je, da ga župnik ni imenoval podložnik ali rojenjak, saj to po osebnopravnem položaju ni več bil. S polovično hubo so ga leta 1639 vpisali v kranjsko imenjsko knjigo in nato leta 1657 iz nje izbrisali, ko je to posest prodal domačemu župniku.⁵⁶ Tudi za ostalo šentviško "gospodo" bo tako kot za Gorjupa veljalo, da se je odkupila iz rojenjaštva in živela v Šentvidu kot osebno svobodna.

⁴⁹ Po znatnem upadu naseljenosti je imela Višnja Gora leta 1663 najmanj, t. j. samo 53 obljudenih hiš (ARS, AS 166, Mesto Višnja Gora, šk. 4, mestni davčni registri, 1664), nakar se je njihovo število do leta 1752 dvignilo na 66 (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 142, N 244, No. 8, 26. 5. 1752). Ob prvem oštevilčenju hiš v letu 1771 je štel Šentvid 62 hišnih števil (NŠALJ, ŽA Šentvid pri Stični, Matične knjige, R 1771–1784, fol. 4–25). Po popisu prebivalstva leta 1817 je imel 68 hiš in 375 prebivalcev, mesto Višnja Gora pa 79 hiš in 391 prebivalcev (*Haupt-Ausweis*, fol. L2 in M).

⁵⁰ ARS, AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična, Spisi, fasc. 7, protokol kupnopravnih pisem, kupoprodajnih pogodb in dolžnih pisem 1575–1692, s. p.

⁵¹ NŠAL, ŽA Šentvid pri Stični, Matične knjige, R 1624–1629, R 1664–1681, R 1681–1714, R 1714–1728, R 1729–1748, R 1749–1770, R 1771–1784, P 1714–1734, P 1735–1770, M 1714–1734, M 1735–1759.

⁵² Prav tam, R 1624–1629, npr. fol. 5, 8, 17.

⁵³ ARS, AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična, Spisi, fasc. 7, protokol kupnopravnih pisem, kupoprodajnih pogodb in dolžnih pisem 1575–1692, s. p., 31. 5. 1637.

⁵⁴ Prav tam, Knjige, knj. 17, glavni urbar župnij in njih imenj, inkorporiranih samostanu Stična 1662, s. p.

⁵⁵ Prav tam, Spisi, fasc. 7, podložniški zapuščinski inventarji, 8. 2. 1669. O lastništvu dvorca Zavrh prim. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 562.

⁵⁶ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 413.

[SLIKOVNA PRILOGA 3]

Prva omemba Starega trga v višnjegorskem urbarju iz leta 1578 (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 134, RDA, N 205, No. 35, s. p.).

Kot rečeno, je Šentvid v novem veku kljub izgubi formalnega trškega naslova ohranil večino nekdanjih pravic. Postavlja se vprašanje, ali se v primerjavi s 15. stoletjem v gospodarskem pogledu ni celo okrepil. Medtem ko se je najprej svetni trg prilepil središču prazupnije kot živahnemu prometnemu stičišču, nadvse ugodnemu za razmah trgovske in obrtne dejavnosti, je zdaj šentviška župnija, inkorporirana stiškemu samostanu, s pridom izkoristila vse tiste danosti, ki jih je celotnemu kraju prinesel Stari trg še v svoji "trški dobi" v poznem srednjem veku. Tako kot v Starem trgu so večino domov župnijskega dela Šentvida predstavljali oštati, ki pričajo o izraziti in zgodnji usmerjenosti Šentvidčanov v neagrarno gospodarstvo. Za osrednji (nevaški) del Šentvida je bila ne glede na pripadnost cerkvenemu oziroma svetnemu zemljiškemu gospodu že zgodaj značilna precej enovita posestna in poklicna struktura.

Neagrarni značaj Šentvida je posebej poudaril Valvasor, ki se je očitno v polni meri zavedal, da kraja ni mogoče imeti za trg, zato ga je opisal pri obravnavi dolenjskih vasi, kjer o njem pravi: "Šentvid, velika vas v bližini Stične na dobrih, blagodejnih tleh. Tu živi veliko rokodelcev, ima pa tudi dosti gostiln in na leto veliko sejmov."⁵⁷

Obrtno središče za potrebe svoje okolice je Šentvid vsekakor postal že pred nastankom tržne ulice – Starega trga, a imamo podatke o razviti obrtni dejavnosti šele iz poznejše dobe, ko je bilo obdobje svetnega trga že v polnem zatonu. Najzgodnejša priča razvite obrti je omemba čevljarskega mojstra Marina kot hišnega posestnika leta 1518.⁵⁸ Žal nima sistematičnega popisa poklicev Šentvidčanov terezijanski kataster, ohranjen pa je natančen seznam obrtnikov v celotnem višnjegorskem deželskem sodišču za leto 1705. Gre za popis plačnikov stojninske pristojbine, imenovane letnica (*Letenza*), ki so jo plačevali vinotoči, usnjarji, kovači, mesarji in kramarji. Po moči neagrarnega gospodarstva je bil Šentvid s svojimi 12 obrtniki med 40 popisanimi vasmi trdno na drugem mestu, in sicer za Šmartnim pri Litiji z 18 obrtniki in pred Fužino ob Krki s sedmimi, medtem ko so vse ostale vasi premogle le enega do največ štiri obrtnike. Šentvid je štel sedem vinotočev, kar je med vsemi kraji največ, tri usnjarje ter po enega mesarja in kramarja, pri čemer se prenos težišča neagrarnih dejavnosti s Starega trga na cerkveni del Šentvida jasno zrcali v podatku, da je bil samo en obrtnik podložnik Višnje Gore, pet jih je spadalo pod šentviško župnijo in šest pod stiški samostan.⁵⁹

Gospodarska pobuda je torej že prej prešla s Starega trga na ostali del naselja. Oba cerkvena zemljiška gospoda sta neagrarne dejavnosti razumljivo podpirala veliko bolj kot imetniki višnjegorskega gospostva. V zvezi s tem sta kajpak naletela na ovire, med drugim na dejstvo, da je ležal Šentvid v višnjegorskem deželskem sodišču, zato so šle pristojbine letnih sejmov gospostvu, in sicer do leta 1705 posredno preko mesta Višnja Gora kot mitninskega zakupnika.⁶⁰ Leta 1561 je denimo cesar na prošnjo stiškega opata Volfganga na novo določil samostansko pomirje, ker se je hotel samostan izogniti sporom z deželskim sodiščem v Višnji Gori, ki je tudi po novi določitvi tako kot doslej na sejnih pobiralo stojnino in druge prihodke.⁶¹ Trideset let pozneje, leta 1591, je šel stiški samostan korak dlje, ko je prosil

⁵⁷ Valvasor, *Die Ehre II*, str. 183.

⁵⁸ M. Mikuž, *Topografija stiške zemlje*, str. 71 (regest 1518, 28. X.).

⁵⁹ ÖStA, HHStA, FAA, A-15-123, Urbar Weixelberg 1705, s. p. (Landtgerichtliche jährlich verglichene Standtgeld...).

⁶⁰ Golec, *Trgovski promet*, str. 77-78, 94; Golec, *Urbarji kot vir*, str. 112.

⁶¹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 65, I/37, lit. S XXI-6, 22. 11. 1561.

deželnega kneza za določitev pomirja in podelitev deželskosodnih pravic nad Šentvidom z utemeljitvijo, da je ta komaj pol milje oddaljen od samostana. V isti prošnji je opat Lavrencij posredoval željo šentviškega vikarja in podložnikov, da bi Šentvid dobil tedenski sejem in da bi zaradi ugodne lege in potreb v njem za potrebe potnikov uredili gostilne, saj že ima nekaj gostiln in lepe hiše. V zvezi s tem bi potreboval tedenski sejem ob torkih, na katerem bi se ustavljali trgovci s svojim blagom, z žitom in vinom. V podkrepitev prošnje so prosilci zatrjevali, da so v Šentvidu že imeli tedenski sejem, a so ga po požaru opustili.⁶² Prošnja nikakor ni mogla biti uslišana,⁶³ saj sta ji odločno nasprotovali obe najbližji mesti, Višnja Gora in Novo mesto, ki ju je deželni vicedom pismeno vprašal za mnenje tako kot mesta Ljubljana, Krško in Kostanjevica ter trg Radeče.⁶⁴ Novomeščani in Višnjani so pravilno ocenili, da se samostan in šentviški vikar potegujeta za tedenski sejem predvsem zato, ker hočeta pridobiti deželskosodne pravice, da bi postali njuni podložniki neodvisni od višnjegorskega deželskega sodišča. Po njihovem ni bilo nikakršnih potreb za nove gostilne, tedenski sejem pa bi bil obema mestoma v veliko škodo.⁶⁵

Prenos gospodarskega težišča s Starega trga na Videm se bržčas kaže še v eni podrobnosti. Medtem ko je vinsko mero (*weinmas*) leta 1619 dajalo za 8 krajcarjev v zakup višnjegorsko gospostvo,⁶⁶ jo je imel leta 1662 v letnem zakupu od šentviške župnijske cerkve njen mežnar, tokrat za 40 krajcarjev.⁶⁷ Tudi če ne gre za isto mero, je po svoje zgovorna že višina zakupnine.

Medtem ko je obrt, kot priča urbar leta 1705, postala tako rekoč izključna domena župnijskih in samostanskih podložnikov in je Stari trg celo demografsko pešal, so sejmi vendarle ostajali v rokah gospostva Višnja Gora. Leta 1591 je šentviški vikar sam zapisal, da je v Šentvidu pet letnih sejmov ali proščenj in mesarska stojnica,⁶⁸ Višnjani pa so se leta 1599 med drugim pritoževali deželnemu knezu tudi nad tem, da njihovi mitničarji na letnih sejmih v Šentvidu in Stični vedno znova naletijo na odpor proti plačevanju mitnine.⁶⁹ Nespremenjeno število šentviških sejmov srečujemo nato še v 17. in 18. stoletju,⁷⁰ toliko pa jih je bilo tudi okoli leta 1900.⁷¹ Natančneje jih navaja višnjegorski urbar iz leta 1705: prvi se je odvijal na velikonočno sredo, drugi na binkoštni ponedeljek, tretji na dan sv. Vida (15. junija), četrti v nedeljo po Marijinem rojstvu (8. 9.) in peti drugo nedeljo po sv. Mihaelu (29. 9.). Na tleh obsežnega višnjegorskega deželskega sodišča med Savo in Krko je v tistem času v desetih krajih živelo 18 letnih sejmov (*khirchtag*), od tega kar pet v Šentvidu ali celo eden več kot v

⁶² Prav tam, lit. S XXI–7, s. d. (prezentirano 27. 4. 1591). Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 450.

⁶³ M. Mikuž je zmotno trdil, da je bila prošnja uslišana, potem ko so se s prošnjo strinjala tudi mesta Višnja Gora, Krško in Kostanjevica (M. Mikuž, *Vrsta stiških opatov*, str. 63). Po njem je podatek povzel S. Mikuž, *Umetnostnozgodovinska topografija*, str. 350), po tem pa J. Pirkovič–Kocbek (Šentvid, Stična in Ivančna Gorica, str. 69).

⁶⁴ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 65, I/37, lit. S XXI–6, 29. 1. 1592.

⁶⁵ Prav tam, 3. 12. 1592, 10. 1. 1593.

⁶⁶ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 134, N 205, No. 36, urbar gospostva Višnja Gora 1619, s. p. (S: Veit im Altenmarkht vnter Sittich).

⁶⁷ ARS, AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična, Knjige, knj. 17, glavni urbar župnij in njih imenj, inkorporiranih samostanu Stična 1662, s. p.

⁶⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 65, I/37, lit. S XXI–7, s. d. (prezentirano 27. 4. 1591). Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 450.

⁶⁹ Prav tam, šk. 284, I/145, lit. W I–3, 12. 6. 1599.

⁷⁰ O petih proščenjih, ki naj bi zrasli v Šentvidu šele v zadnjih 40 letih, pišejo Višnjani v poročilu cesarju Višnjani leta 1675 ali 1676 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 284, I/145, lit. W I–4, s. d. (Berichtscopi). O petih konkurenčnih sejmih v vasi Šentvid pri Stični poročajo tudi Novomeščani leta 1713 (prav tam, šk. 255, I/133, lit. R I–5, 20. 1. 1713)

⁷¹ Črnologar, Dorf St. Veit, str. 135.

trgu Litija.⁷² Valvasor vseh pet našteva kot letne sejme (*Kirchweich vnd Jahrmarckt*) šentviške župnijske cerkve,⁷³ kar so dejansko bili po svojem izvoru in pravnem naslovu.

Poleg gospodarskih značilnosti je Šentvid v zgodnjem novem veku vendarle ohranil vsaj en pravni atribut trga. Višnjegorski urbar iz leta 1578 mu namreč prisoja pravico do prisedništva na zasedanjih krvnega sodišča v Višnji Gori. Ali gre za kontinuiteto iz 15. stoletja ali za reformno določilo iz leta 1578, zaradi pomanjkanja virov ni moč ugotoviti. Glede na to, da je bil šentviški Stari trg po istem urbarju navadno urbarialno naselje in ne trg, bo treba sklepati na starejšo prakso prisedništva, podedovano še iz srednjega veka, ko so v Šentvidu izpričani tudi tržani. Prisedniki pri kranjskih deželskih sodiščih so bili namreč praviloma le mestni in trški ljudje. Višnjegorski urbar je določal za prisednike domače meščane in – kar je vsekakor pomenljivo – po nekaj povabljenih tržanov (!) iz Šentvida in Litije (*neben der Burgerschafft daselbst vnnnd etlichen von S: Veitt vnnnd der Luthey; etlich Burger von der Luthey vnnnd S: Veitt*).⁷⁴ Tovrstno zastopstvo nam je znano le iz urbarskega določila, ki je v naslednjem urbarju iz leta 1619 že izpuščeno.⁷⁵ Ne vemo niti, koliko in do kdaj so ga izvajali v praksi. Eden od razlogov je v odsotnosti mlajših pravnih napotil za krvno sodstvo v višnjegorskem deželskem sodišču, toda na drugi strani je iz druge polovice 17. stoletja prav za mesto Višnja Gora ohranjenega razmeroma veliko gradiva o procesih krvnega sodišča, na katerih srečujemo izključno domače meščanske prisednike, ne pa več Litijanov in Šentvidčanov.⁷⁶ Tudi na procesih deželskega sodišča Stična so konec 17. stoletja kot prisedniki nastopali le Višnjani.⁷⁷ Ni izključeno, da je določilo o prisedništvu Šentvidčanov v Višnji Gori že v drugi polovici 16. stoletja predstavljalo anahronizem glede na tedanji pravni položaj Šentvida.

Za konec 16. stoletja, ko je bilo komaj še čutiti nekaj pravnih reliktoev nekdanjega trga in je bil šentviški Stari trg tudi v urbarju izenačen z drugimi urbarialnimi naselji, sta o šentviških sosedih zgovorni mnenji mestnih predstojništev Novega mesta in Višnje Gore. Novomeščani so zapisali, da je Šentvid podložna vas, ne pa kraj, podložen deželno knežji komorni posesti,⁷⁸ medtem ko so Višnjani poročali, da je navadna vas, zato Šentvidčani niso tržani, ampak podložniki in zasebniki (*priuatpersonen*). Poleg tega leži Šentvid po istem poročilu več kot dva streljaja stran od ceste Ljubljana-Novo mesto.⁷⁹ Ta pomenljivi podatek v nasprotju z dosedanjimi dognanji priča o zgodnejši zgraditvi bližnjice po polju pod Šentvidom.⁸⁰ Posredno lahko tudi zgraditev ceste mimo kraja govori o slabitvi njegovega pomena.

Navzlic povedanemu sta šentviška župnija in njen zaščitnik stiški samostan skušala od nekdanjega trga poleg gospodarskih prednosti prevzeti in izkoristiti tudi njegov trški naslov.

⁷² ÖStA, HHStA, FAA, A–15–123, Urbar Weixelberg 1705, s. p. (Herrschaft Weixelberg Landt Gerichts Jahrs Khirchtag).

⁷³ Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 823. – Edina razlika je binško tork namesto ponedeljka, ki ga navaja urbar iz leta 1705.

⁷⁴ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 134, N 205, No. 35, urbar gospostva Višnja Gora 1578, s. p. (Malefiz rechtens furderung).

⁷⁵ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 134, N 205, No. 36, urbar gospostva Višnja Gora 1619, s. p.

⁷⁶ ÖStA, HHStA, FAA, A–XI–2, Konv. 1, Weixelberg, Auszug aus den Landgerichtsprotokollen über die anhängigen Prozesse 1662–1682.

⁷⁷ ARS, AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična, Spisi, fasc. 13, protokol deželskega sodišča Stična 1685–1690.

⁷⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 65, I/37, lit. S XXI–6, 10. 1. 1593. Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 451.

⁷⁹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 65, I/37, lit. S XXI–6, 3. 12. 1592. Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 450.

⁸⁰ J. Pirkovič–Kocbek se opira na Florjančičev zemljevid Kranjske iz leta 1744, ko pravi, da so speljali "bližnjico" po polju pod Šentvidom šele ob regulaciji cestne trase v 17. ali v začetku 18. stoletja (J. Pirkovič–Kocbek, *Šentvid, Stična in Ivančna Gorica*, str. 69, 71).

Najpozneje v prvi četrtini 17. stoletja, zelo verjetno pa že veliko prej, sta ga v internih dokumentih prenesli na celotno naselbino. Najstarejša šentviška krstna in poročna matica (1623–1629) z maloštevilnimi izjemami dosledno govori o "oppidum S. Viti" ali "oppidum nostrum",⁸¹ ne da bi razlikovala med višnjegorskim in župnijsko-samostanskim delom kraja.⁸² Stari trg je jasno izpričan kot sestavni del Šentvida (*Alten Marg zu St. Veith*) oziroma šentviškega trga (*Alten Margt ex opido n(ost)ro S. Viti*)!⁸³ Druga značilnost šentviških župnijskih matic je postopno pešanje rabe in končno izginotje termina "oppidum". Morda je vzrok deloma tudi v tem, da so od leta 1664 vodili krstne matične knjige po soseskah, kar je dajalo manj priložnosti za zapis kraja rojstva.⁸⁴ Toda druga iz vrste krstnih matic (1664–1681) vseeno nazorno kaže nesorazmerje med navedbami Šentvida kot kraja (*pagum*) – 7 x in kot trga – enkrat samkrat 27. decembra 1668 (*in oppido S. Viti*). Večkrat kot trg, in sicer štirikrat, srečamo celo mikrotoponim Stari trg, od tega trikrat v nemščini (*in Alten Markht*) in 12. maja 1667 v ljudski govorici (*is stariga terga*), kar je najstarejši znani zapis imena v slovenščini.⁸⁵ Kot že rečeno, je Šentvid pozneje mestoma imenoval "oppidum" tudi stiški zgodovinar pater Pavel Pucelj v svoji kronografiji iz leta 1719.

[SLIKOVNA PRILOGA 4]

Prva znana slovenska omemba Starega trga »is stariga terga« v krstni matici šentviške župnije 12. maja 1667 (NŠAL, ŽA Šentvid pri Stični, Matične knjige, R 1664–1681).

Zgovorno je dejstvo, da trga v novem veku ne srečamo v nobenem drugem dokumentu razen v župnijskih maticah in samostanskih zgodovinskih zapisih (*oppidum*) in tako po letu 1475 sploh ni več izpričana nemška oznaka Markt. Ko je višnjegorski del Šentvida izgubil zaščito svojega zemljiškega gospoda, si župnija in samostan nista drznila brez pomisleka uporabljati naziva trg v uradnem občevarju navzven, kaj šele, da bi ga v takih primerih prenesla na celotno naselje. Tako leta 1591 ne župnijski vikar ne stiški opat v svojih prošnjah deželnemu knezu ne govorita o trgu. Vikar Mihael Klapše je prosil zase in v imenu podložnikov, seveda zgolj tistih Šentvidčanov, ki so mu bili neposredno podložni in so bili po svojem pravnem položaju navadni podložniki.⁸⁶ Še več, tudi v župnijskem urbarju iz leta 1662 zaman iščemo trško oznako; župnijski del Šentvida se imenuje z natančnejšim mikrotoponimom Videm (*Am Vydem*). V nadaljevanju pri popisu desetih je jasno povedano, da gre za pri Vidmu za vas Šentvid (*am Vydem oder St. Veiths dorff*).⁸⁷ Stiški samostanski urbar govori leta 1677 o Šentvidu prav tako le kot o urbarialnem kraju (*St. Veith*).⁸⁸

O obravnavanju Šentvida s strani stiškega samostana nazorno priča protokol kupnopravnih pisem, kupoprodajnih pogodb in dolžniških pisem, ki so jih v letih 1575 do 1692 izstavljali stiški opati, in sicer tako za samostanske podložnike kot za podložnike Stični inkorporiranih župnij, med njimi šentviške.⁸⁹ Med prepisi listin po kvantiteti izstopa prav

⁸¹ NŠAL, ŽA Šentvid pri Stični, Matične knjige, R 1624–1629 (v njej: P 1623–1629), npr. fol. 4, 5, 7, 8.

⁸² Termin "oppidum" se nanaša na domovanje vseh šentviških prebivalcev. Z njim so zajeti tako višnjegorski podložniki, ki jih najdemo v urbarju iz leta 1619, kakor drugi Šentvidčani.

⁸³ NŠAL, ŽA Šentvid pri Stični, Matične knjige, R 1624–1629, fol. 10 in 36.

⁸⁴ Prav tam, R 1664–1681, 1681–1714, 1714–1728, 1729–1748, 1749–1770.

⁸⁵ Prav tam, R 1664–1681, fol. 1–13v.

⁸⁶ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 65, I/37, lit. S XXI–7, s. d. (prezentirano 27. 4. 1591). Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 450

⁸⁷ ARS, AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična, Knjige, knj. 17, glavni urbar župnij in njih imenj, inkorporiranih samostanu Stična 1662, s. p.

⁸⁸ Prav tam, Knjige, knj. 13, urbar domačega urada 1677–1720, fol. 150.

⁸⁹ Prav tam, Spisi, fasc. 7, protokol kupnopravnih pisem, kupoprodajnih pogodb in dolžnih pisem 1575–1692, s. p. – Šentvid zadeva skupno 24 listin iz let 1586 do 1692.

Šentvid, saj so se Šentvidčani po kupnopравни in prostolastni posesti razlikovali od ostalih podložnikov. Pri sestavljanju dokumentov sicer ni bil v ospredju pravni položaj kraja in prejemnikov listin, ampak vsaj toliko opis lege nepremičnin, vendar v nobenem primeru ni zaslediti ne trga ne tržanov, izpričani pa so en višnjegorski meščan ter trga Raka in Žužemberk.⁹⁰ Primerjava z malopomembno Rako in njeno šibko trško tradicijo⁹¹ postavlja Šentvid nedvoumno med vaška naselja. Seveda pa za vas ni bila ravno značilna nadstropna hiša (*hohe Behausung*), ki jo je opat Janez leta 1635 za dobo treh življenj (tri generacije) prodal Marku Goršetu in njegovi ženi Katarini, potem ko je slednja hišo podedovala po svojem prvem možu, "gospodu" Andreju Paplerju.⁹²

Neodgovorjeno ostaja vprašanje, ali je zavest o Šentvidu kot trgu segla v 17. stoletju mimo interne cerkvene uporabe termina tudi v širše okolje. Ker pričevanj o tem vsaj za zdaj ne poznamo, se nagibamo k tezi, da je bil Šentvid tedaj "oppidum" le še za domačo duhovščino, ki mu je na ta način skušala s sicer omejenimi sredstvi dvigniti veljavo. Enako je v začetku 18. stoletja ravnal stiški zgodovinar Pucelj, o morebitnih mlajših oznakah Šentvida kot trga pa ni nobenih poročil.

Povzetek

Šentvid pri Stični je eden tistih krajev na Kranjskem, ki so v poznem srednjem veku postali trg, nato pa so trške attribute izgubili še pred koncem srednjega veka oziroma na prehodu v novi vek in zdrsnili na raven navadne vasi. Šentviška posebnost med ugaslimi trgi je ta, da za trg ni veljalo celotno naselje, ampak samo tisti njegov del, ki je spadal pod gospostvo Višnja Gora in ga še danes poznamo pod imenom Stari trg. Pričujoča obravnava skuša med drugim odgovoriti na vprašanje, kdaj je trški status Starega trga dokončno ugasnil, in slediti reliktom nekdanjega trga v poznejšem času.

Vzpon in zaton šentviškega „prifarnega“ trga sta bila vseskozi neločljivo povezana z razvojem bližnjega trga Višnja Gora, od leta 1478 mesta. Šentvid se v virih prvič zanesljivo pojavi leta 1333, pol stoletja pred Višnjo Goro, in je bil sredi 14. stoletja že pomemben sejemski kraj. Od prve polovice 15. stoletja ga je Višnja Gora vse bolj prehitela, saj je bila za razliko od Šentvida deležna raznih deželnoknežjih privilegijev. V svetnih virih je šentviški trg zadnjič izpričan leta 1475, ko za razliko od Višnje Gore ni imel lastne uprave. V 16. stoletju mu domače zemljiško gospostvo tudi ni več priznavalo trškega naslova. Ko se leta 1578 za nekdanji trg prvič pojavi mikrotoponim Stari trg, so njegove prebivalce še vabili za prisednike h krvnemu sodišču Višnja Gora, kar je bila sicer pravica mestnih in trških naselij. Najpozneje v 17. stoletju je ugasnil še ta pravni reliktni nekdanjega trga.

Vendar pa je Šentvid v novem veku kljub izgubi formalnega trškega naslova ohranil večino nekdanjih pravic. Postavlja se vprašanje, ali se v primerjavi s 15. stoletjem v gospodarskem pogledu ni celo okreplil, saj je imel veliko obrtnikov, gostiln in sejmov. V 17. in 18. stoletju je močno odstopal od svoje podeželske okolice po izraziti prevladi drobne posesti – oštatov nad hubami (kmetijami). Poleg tega so se Šentvidčani razlikovali od okoličanov tudi po tem, da je bila njihova posest kupnoppravna in prostolastna in da se je v kraju izoblikovala tanka „gosposka“ plast.

Najpozneje v prvi četrtini 17. stoletja sta šentviška župnija in njen zaščitnik stiški samostan skušala od nekdanjega trga poleg gospodarskih prednosti prevzeti in izkoristiti tudi

⁹⁰ Prav tam, s. p., 10. 4. 1591, 26. 4. 1663, 9. 4. 1679.

⁹¹ Golec, Raka – nekoč trg, str. 23 sl.

⁹² ARS, AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična, fasc. 7, protokol kupnopravnih pisem, kupoprodajnih pogodb in dolžnih pisem 1575–1692, s. p., 1. 10. 1635.

njegov trški naslov, vendar se ta ni več mogel trajneje uveljaviti. Valvasor (1689) govori o Šentvidu zgolj kot o veliki vasi z močnim neagrarnim gospodarstvom. Posebej kaže poudariti, da kraj po obljudenosti ni veliko zaostajal za mestom Višnja Gora.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (= ARS):

- AS 166, Mesto Višnja Gora
- AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko
- AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko
- AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospodstvo Stična
- AS 1073, Zbirka rokopisov

Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL):

- NŠAL 101, Zbirka listin
- ŽA Šentvid pri Stični

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (=ÖStA, HHStA)

- Fürstlich Auespergsches Archiv (= FAA)

Literatura in objavljeni viri

Črnologar, K.[onrad]: Dorf St. Veit bei Sittich 1475 noch ein Markt. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* XIII (1900), str. 135–138.

Gestrin, Ferdo: Trgovsko prometni položaj Novega mesta (od ustanovitve do konca 16. stoletja). V: *Novo mesto 1365–1965. Prispevki za zgodovino mesta*. Maribor: Založba Obzorja, Novo mesto: Dolenjska založba, 1969, str. 130–143.

Golec, Boris: Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (3). *Rast* XII, julij 2001, št. 3–4 (75–76), str. 391–395.

Golec, Boris: Nova spoznanja o začetkih Višnje Gore. V: Groznik, Pavel (gl. ur.): *Višnjo Goro*. Višnja Gora: Krajevna skupnost, 2008, str. 106–115.

Golec, Boris: Raka – nekoč trg, nato spet vas. V: Vizlar, Ivan (ur.): *Raka, ljudje in vino. Zbornik ob deseti obletnici delovanja Društva vinogradnikov Raka*. Raka: Društvo vinogradnikov, 2015, str. 23–44.

Golec, Boris: Trg Žužemberk v dobi trške samouprave (do 1849). V: Legan, Marjan – Rozman, Jože (ur.): *Žužemberški grad. Suhokranjski zbornik 2000*. Žužemberk: Občina, 2000, str. 30–45.

Golec, Boris: Trgi, ki jih ni bilo? Prezrta trška naselja Bele krajine in njen nikoli obstoječi trg. *Kronika* 58 (2010), št. 3, str. 593–630.

Golec, Boris: Trgovski promet na širšem območju Višnje Gore do konca 18. stoletja v luči deželosodnih in mestnih mitnic. *Zgodovinski časopis* 49 (1995), št. 1, str. 75–98.

Golec, Boris: Urbarji kot vir za neagrarno gospodarstvo slovenskega prostora. V: Bizjak, Matjaž – Žnidaršič Golec, Lilijana (ur.): *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja*.

Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2016, str. 93–115.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. Zvezek 3. Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1320–1470. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1958

Grebenc, Jože M.: *Gospodarska ustanovitve Stične ali njena dotacija leta 1135.* Stična: Samostan, 1973.

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda. I. del.* Reprint prve izdaje, ki je izšla v 6 zvezkih v letih od 1910 do 1916. Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Haupt-Ausweis über die Einteilung des Laibacher Gouvernementsgebiethes in Provinzen, Kreise, Sectionen, Bezirks-Obrigkeiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften, nebst deren Häuser- und Seelenzahl im Jahre 1817 [Laibach, 1817].

Hruza, Karel: *Die Herren von Wallsee. Geschichte eines schwäbisch-österreichischen Adelsgeschlechts (1171–1331).* Linz: Oberösterreichisches Landesarchiv (Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs, Band 18), 1995.

Kovač, Karl: Beiträge zur Geschichte Krains, I. Teil. *Carniola II* (1911), str. 159–172.

Mauring, J.[anez] Ev.[angelist]: Utemeljitev mesta Višnje Gore. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko IV* (1894), str. 30–32.

Mikuž, Metod: *Topografija stiške zemlje. Doneski k zgodovini stiške opatije.* Ljubljana: Tiskarna Slovenskega poročevalca, 1946.

Mikuž, Metod: *Vrsta stiških opatov (doneski k zgodovini stiške opatije): inavguralna disertacija.* Ljubljana: Ljudska tiskarna, 1941.

Mikuž, Stane: *Umetnostnozgodovinska topografija grosupeljske krajine.* Ljubljana: Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo, 1978,

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784.* Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.

Otorepec, Božo: Ob 500-letnici mesta Višnja Gora. *Zbornik občine Grosuplje X. Gospodarska, kulturna in zgodovinska kronika.* Grosuplje: Občinska konferenca SZDL občine Grosuplje, 1978, str. 277–294.

Otorepec, Božo: *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem.* Ljubljana: Slovenska matica, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1988.

Pirkovič-Kocbek, Jelka: Šentvid, Stična in Ivančna Gorica – zgodovina naselbinskih oblik. *Kronika 34* (1986), št. 1–2, str. 67–71.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem.* Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

Šumrada, Janez: Nekaj iz srednjeveške zgodovine Loža in okolice. V: Šumrada, Janez (gl. ur.): *Notranjski listi I. Posvečeno Loški dolini ob petstoletnici mesta Loža 1477–1977.* Stari trg pri Ložu: Odbor za praznovanje 500-letnice mesta Loža, 1977, str. 31–40.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV.* Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.

Drugi viri

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (= ZRC SAZU), Zgodovinski inštitut Milka Kosa:

– Centralna kartoteka slovenskih listin.
